

системи України загалом – складна і багатогранна проблема, якій треба приділяти постійну увагу, і на сучасному етапі існує потреба розроблення єдиної цілісної концепції гарантії фінансової безпеки та захисту, яка насамперед буде спрямована на збільшення рівня довіри широких мас населення та бізнесу до банків [174].

2.3 Вплив тіньової економіки на фінансову безпеку банківської системи

На сьогодні забезпечення фінансової безпеки банківської системи (далі – ФББС) України є необхідною умовою для організації постійного безперервного руху фінансів, можливості розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між економічними агентами, забезпечення поступального і стійкого розвитку банківських установ, зниження рівня криміналізації економіки та недопущення відмивання брудних грошей і фінансування тероризму. Повне забезпечення ФББС неможливе навіть за умови розроблення чіткого механізму його виконання, оскільки банки прямо або опосередковано беруть участь майже в усіх суспільно-економічних відносинах, які сьогодні спостерігаються у період активного розвитку тіньової економіки.

Поняття «тіньова економіка» невизначене українським законодавством, а вітчизняні науковці та дослідники розглядають його з податкового, правового, статистичного, економічного та інших поглядів. Поняття «тіньова економіка» варто розглядати як складне соціально-економічне явище, подане сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності щодо отримання

надприбутку внаслідок приховування доходів і ухилення від сплати податків [198].

Одним із найнебезпечніших наслідків розвитку тіньової економіки є підвищення уразливості фінансової системи до використання її злочинцями для відмивання «брудних» коштів [205].

Банки можуть бути задіяні в тіньових економічних процесах двома способами. По-перше, добровільно, тобто самостійно здійснюючи тіньові операції або знаючи про їхнє проведення через банківську установу. По-друге, банки не завжди можуть знати про свою участь у незаконних операціях і махінаціях, будучи зазвичай у таких відносинах посередником між суб'єктами тіньових процесів.

Вплив тіньової економіки на ФББС посилюється також через складність визначення рівня тінізації економіки та відсутність чітких методів її мінімізації. Це пов'язано, насамперед, з недостатньою кількістю інформації щодо тіньових процесів, які відбуваються в країні. Незважаючи на наявну значну кількість методів визначення рівня тіньової економіки, сьогодні вони не завжди можуть дати чітке уявлення щодо впливу тіньової економіки на ФББС, незважаючи вже на виявлення причин і наслідків тіньових економічних процесів.

В Україні офіційне оцінювання тінізації економіки здійснює Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, застосовуючи чотири методи: витрати населення, електричний, монетарний і збитковості підприємств. На основі цих методів розраховують інтегральний показник рівня тіньової економіки, який вважають єдиним комплексним індикатором, що повною мірою оцінює рівень тіньової економіки в країні (рис. 48).

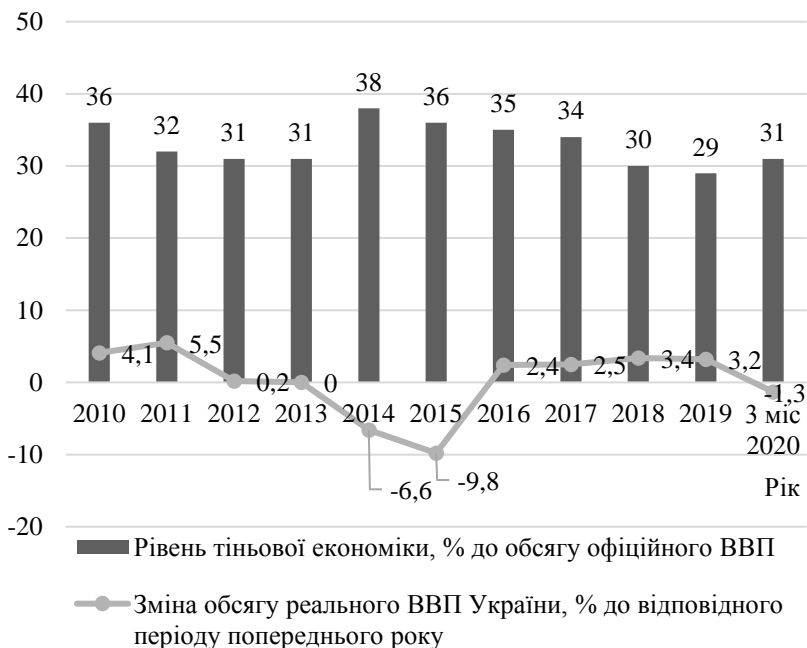

Рисунок 48 – Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні за період 2010–2020 років [214]

Опрацьована інформація свідчить, що найвищий рівень тіньової економіки (38 % від ВВП) спостерігався у 2014 році під час економічної та політичної кризи в Україні. Починаючи з 2015 року з'являється позитивна тенденція до зниження рівня тіньової економіки. У 2019 році рівень тіньової економіки щодо ВВП набув мінімального значення (29 % від ВВП) за останні десять років, але й такий рівень тінізації економіки ще вважають негативним, оскільки в таких країнах, як Польща, Словенія, Словаччина, Хорватія, Болгарія, Сербія, Чехія цей показник коливається в межах від 10,1 % до 26,9 % [202].

У січні – березні 2020 р. рівень тіньової економіки щодо офіційного ВВП становив 31 %, тобто майже третина обсягу ВВП задіяна в тіньових процесах. Однак варто зазначити, що в перші три місяці 2019 р. цей показник становив 32 %. Тобто тенденція до зменшення рівня тінізації економіки зберігалася протягом першого кварталу 2020 року, незважаючи на зниження обсягів реального ВВП та поширення пандемії COVID-19, яка стала причиною появи значних негативних наслідків для економіки країни. Обмеження, які з'явилися разом із запровадженням карантину, вагомо вплинули на розвиток і прибутковість малого та середнього бізнесу, підштовхуючи їх не тільки до зниження ділової та інвестиційної активності, але й до участі в тіньових схемах.

За дослідженнями Київського міжнародного інституту соціології рівень тіньової економіки України у 2018 році становив 47,2 % від загального обсягу ВВП, тобто майже половина економіки країни є в тіні. За результатами дослідження компанії Ernst & Young, яке здійснювалося в межах укладеного Меморандуму про співробітництво з Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Національним банком України та Державною службою статистики України, у 2018 році українська економіка, а саме – 23,8 % ВВП, або 846 млрд гривень, перебуває в тіні, з них 19,7 % ВВП (702 млрд грн) становить готівкова тіньова економіка та 4,1 % ВВП (144 млрд грн) – домашнє виробництво товарів для власного кінцевого використання, тобто негрошова тіньова економіка [200, 204].

Аналізуючи вищенаведену інформацію, стає очевидним, що тіньовий сектор економіки в Україні сьогодні становить значну частку. Тому тіньова економіка

є великою загрозою не тільки для ФББС, але й для економічної та національної безпеки всієї країни.

Чинниками, що провокують розгортання тіньових процесів, є політичний ризик і рівень корупції. Політичний ризик – це ризик негативного впливу владних структур на суб'єктів економіки через сформований нестабільний режим у країні. Наявність високого рівня політичного ризику в Україні істотно впливає на рівень економічного ризику, а одним із яскравих прикладів прояву економічного ризику можна назвати ризик легалізації (відмивання) злочинних доходів [215].

Всесвітній банк на щорічній основі розраховує так звані Міжнародні індикатори управління (Worldwide Governance Indicators) [197]. Серед переліку індикаторів є два, що характеризують рівень політичного ризику країн світу. Перший індикатор, який ми обрали для аналізу якості державного управління, називають політичною стабільністю та відсутністю насильства, другий – ефективністю уряду. Усі індикатори виражені у відсотках, відповідно до методики розрахунку 100 % означає найкращу позитивну оцінку, а 0 % – найгірший показник. Показники якості державного управління за період 2010–2019 років подані на рисунку 49.

Аналіз наданих даних свідчить про досить низький рівень політичної стабільності в Україні, оскільки динаміка відповідного показника має низхідний характер і дуже низькі значення за останні шість років. У 2010 році показник становив 45,5 %, а у 2019 році – 8,57 %. Значний спад показника прослідковується із 2014 року, що можна пояснити початком військових дій на сході України, анексією Криму та зміною влади в країні. Показник рівня ефективності уряду має позитивну динаміку, проте його значення теж є низьким, що свідчить про неефективну роботу органів державної влади щодо реалізації

внутрішньої політики в країні. За аналізований період значення показника зросло з 24,4 % у 2010 році до 39,9 % у 2019 році.

Рисунок 49 – Показники якості державного управління в Україні за період 2010–2019 років [197]

До основних національних ризиків також відносять високий рівень корупції. За даними міжнародної організації Transparency International [196], яка щороку розраховує та публікує «Індекс сприйняття корупції», рівень корупції в Україні є високим (рис. 50). Так, у 2019 році Україна отримала 30 балів із 100 та посіла 126 місце із 180 досліджуваних країн. Такий результат на два бали гірший, ніж у попередньому році (30 балів), та на шість позицій нижче (120 місце у 2018 році). Середній рівень індексу сприйняття корупції у 2019 році становив 66 балів, лідерами є країни Скандинавії – Данія (87 балів), Швеція (85 балів) і Фінляндія (86 балів). Поряд з Україною у рейтингу – Киргизстан, Азербайджан і Джибуті. Низький

рівень індексу сприйняття корупції в Україні можна пояснити тим, що починаючи з 2017 року фактично відбувається згортання процесу реформ і боротьби з корупцією, влада активно намагається обмежити незалежність антикорупційних органів, створює штучні законодавчі обмеження. Як наслідок – політична заангажованість Національного агентства з питань запобігання корупції, провальна судова реформа та загалом відсутність реформ в органах правопорядку.

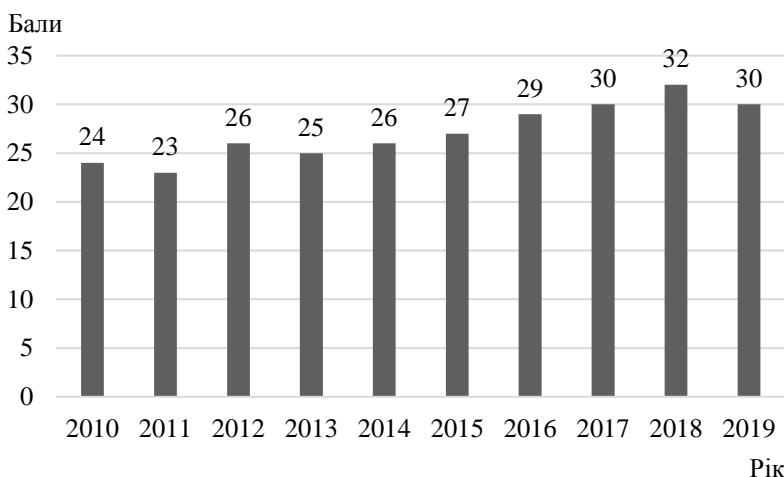

Рисунок 50 – Рівень сприйняття корупції в Україні за період 2010–2019 років [197]

Великий обсяг готівки є найсуттєвішим чинником породження найбільш руйнівного явища в суспільстві – тіньової економіки. Оплата за допомогою готівки полегшує участь у тіньовій економіці, оскільки готівкові кошти дуже складно відстежувати, відповідно легко приховувати і не декларувати.

Аналіз динаміки грошових агрегатів України (табл. 38) за останні 10 років засвідчив постійне зростання

обсягу готівкових коштів, частка яких у загальній грошовій масі коливається в межах 26–30 %.

Таблиця 38 – Динаміка грошових агрегатів України за період 2010–2020 років, млн грн [209]

Період, рік	М3	М2	М1	М0
2010	597 872	596 841	289 894	182 990
2011	685 515	681 801	311 047	192 665
2012	773 199	771 126	323 225	203 245
2013	908 994	906 236	383 821	237 777
2014	956 728	955 349	435 475	282 947
2015	994 062	993 812	472 217	282 673
2016	1 102 700	1 102 391	529 928	314 392
2017	1 208 859	1 208 557	601 631	332 546
2018	1 277 635	1 273 772	671 285	363 629
2019	1 438 311	1 435 221	770 043	384 366
2020 (серпень)	1 674 878	1 672 122	908 804	470 420

Станом на серпень 2020 року обсяг готівки становив 470 млрд грн, що на 22 % більше порівняно із груднем 2019 року, і становить 28 %, майже третину, всієї грошової маси Україні. Показник М1 становив приблизно 54 % всієї грошової маси в Україні, тобто це той обсяг грошей, який реально обслуговує сферу товарообігу, і ця маса грошей реально виконує функції засобу обігу та платежу в країні.

Оскільки функціонування тіньової економіки повністю забезпечують готівкові кошти, то можна зауважити, що сьогодні існує великий потенціал для її розвитку. Як свідчить досвід європейських країн, зменшити рівень тіньової економіки в країні можливо за

допомогою поширення безготівкових розрахунків, які набагато легше відстежувати та контролювати. В Україні розвиток безготівкової інфраструктури починає активно впроваджуватися. Кількість POS-терміналів помітно збільшується, 8 із 10 операцій за платіжних картками є безготівковими [202].

Отже, поширення безготівкових розрахунків автоматично знизить потребу в готівкових коштах та, відповідно, зменшить ресурсну базу для здійснення тіншових процесів. Однак рівень проникнення безготівкових розрахунків в Україні залишається низьким. Обслуговування угод у безготівковій формі здійснюється переважно з використанням банківських пластикових карток (рис. 51).

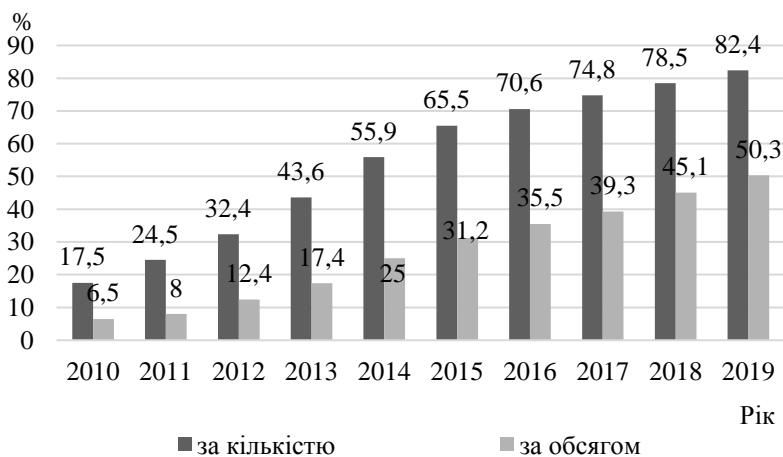

Рисунок 51 – Частка безготівкових операцій від усіх операцій, здійснених із використанням платіжних карток за період 2010–2018 років, % [213]

Протягом 2010–2019 років частка безготівкових розрахунків у обсязі операцій із використанням платіжних карток суттєво зростає. Середні темпи приросту їхньої

частки за кількістю становили 7,2 %, а за обсягом – 4,9 %. Зокрема у 2019 році обсяг безготівкових операцій із використанням платіжних карток становив 1 798,3 млрд грн (50,3 % від усіх операцій із картками), що на 38,6 % більше, ніж у 2018 році, а кількість досягла 4 167,1 млн шт. (82,4 % від усіх операцій із картками), що на 35,6 % більше, якщо порівняти з попереднім періодом. Найбільша кількість активних карток емітована в міжнародній платіжній системі MasterCard (68,1 %), VISA (30,7 %) та системі ПРОСТІР (1,1 %). Лідерами-емітентами карток є АТ КБ «ПРИВАТБАНК» (47,6 %), АТ «Ощадбанк» (21,0 %), АТ «Райффайзен Банк Аваль» (5,3 %).

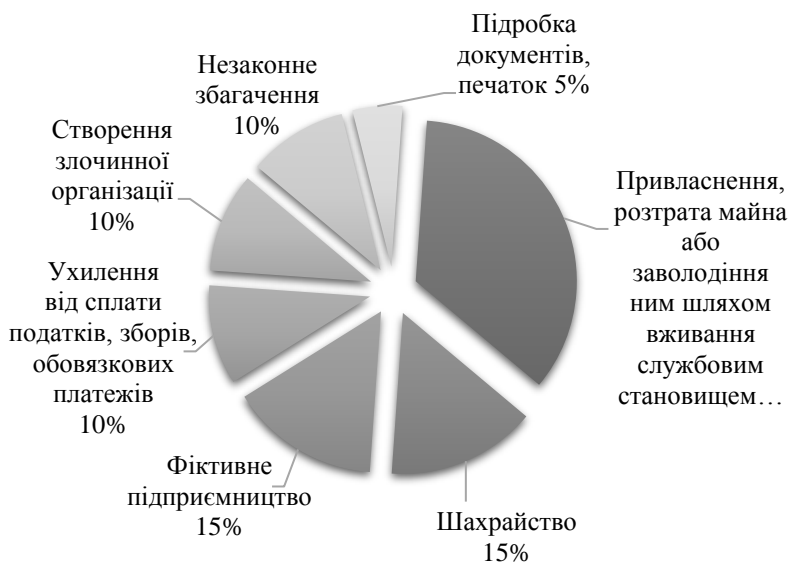

Рисунок 52 – Структура предикатних злочинів в Україні, пов'язаних із відмиванням коштів станом на 01.01.2019 [201]

Крім розгляду чинників, що сприяють розгортанню процесів тінізації національної економіки, варто здійснити

аналіз структури найбільш розповсюджених предикативних злочинів в Україні (рис. 52). Предикатний злочин – це суспільно небезпечне протиправне діяння, що передуює легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [210].

За даними Дежрфінмоніторингу (далі – ДСФМУ), найбільша кількість предикатних злочинів пов'язана із привласненням, розтратою майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (35 %), шахрайство (15 %), фіктивне підприємництво (15 %). Можна зробити висновок, що в Україні джерелами виникнення нелегальних грошових потоків є не кримінальна сфера (наркотики, зброя, проституція), а злочинні дії, пов'язані із зловживанням службовим становищем, шахрайством і фіктивним підприємством.

Найбільш помітною загрозою для ФББС і для економічної та національної безпеки всієї країни в галузі тіншової економіки є участь банків в операціях з офшорними компаніями з метою виведення нелегально отриманих доходів за межі країни.

Офшори – це спосіб виведення нелегальних, насамперед корупційних, доходів із країни. До основних причин популярності офшорів потрібно віднести можливість ухилення від податків усередині країни, зниження ризиків і спрощення судового захисту своїх інтересів і виведення капіталу. Тому, зазвичай, офшорами є невеликі країни (або острови), які є політично стабільними, але з невисокою розвинутою економікою. Якщо розглядати український банківський сектор, то найбільше банки України співпрацюють з офшорами, розташованими на Віргінських і Сейшельських Островах, у Белізі (США).

Незважаючи на те, що в ЗУ «Про банки та банківську діяльність» досить чітко визначені основні положення щодо структури власності банківської

установи, однак Національний банк України визначив основні типи непрозорих структур власності банків, інформація щодо яких наведена в таблиці 39.

Таблиця 39 – Типи непрозорих структур власності банків [208]

№ пор.	Назва непрозорої структури	Характеристика
1	Структура з акціонерами, які мають пакети акцій менші ніж 10 %	НБУ розглядає таку схему як метод уникнення погодження набуття істотної участі
2	Структура із заплутаними відносинами власності	Також структура з перехресним чи циклічним володінням акціями банку чи товариством, яке має акції банку
3	Використання механізму довіреності або для спрощення процедури погодження, або для маскуванню реального власника	Один тип довіреності дає право представляти акціонера на голосуванні – такі особи не входять у структуру власності. Проте другий тип дає право діяти від імені акціонера, але чинити на власний погляд. Таку особу вважають опосередкованим власником і, відповідно, структуру власності банку – непрозорою
4	Розкриття у структурі власності осіб-нерезидентів	Мова йде про нерезидентів, які з погляду НБУ є номінальними утримувачами акцій банку
5	Структура із низкою «мертвих душ»	У структурі власності є акціонери, яким до цього часу належить частка, але ці люди вже померли

Непрозора структура власності банку може свідчити про наявність серед акціонерів (власників) банку юридичних або фізичних осіб, зареєстрованих в офшорних зонах. Навіть незначна частка таких осіб у статутному капіталі банку свідчить про їхню можливість впливати не тільки на капітал, але й на активні та пасивні операції

банку. Тому всі активи та зобов'язання банку також можна вважати офшорними. Тобто юридичні чи фізичні особи, зареєстровані в офшорних юрисдикціях, що мають частку у статутному капіталі банку, можуть здійснювати значну кількість тінювих операцій у банку з метою виведення доходів за межі країни або відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом.

Отже, стає очевидним, що офшори є досить привабливими для банківських установ, особливо для тих, які не хочуть розкривати свою структуру власності або бажають вивести за кордон нелегально отримані доходи. Однак варто розуміти, що відсутність прозорості та приховування певної інформації загрожує багатьма проблемами не тільки для банку, але й для всього банківського сектору.

Офшоризація банківської системи може значно знизити рівень ФББС через виникнення таких проблем:

- погіршення ділової репутації банківської установи (через поширення інформації щодо відносин банку з офшорними компаніями виникає негативне ставлення до банку, зростає рівень недовіри як із боку вкладників, так і з боку кредиторів);

- погіршення фінансових результатів банківської установи (застосування штрафних санкцій у формі арешту чи ліквідації офшорних компаній може призвести й до погіршення фінансових результатів банківських установ, що є прямою загрозою їхній фінансовій безпеці) [199];

- ліквідація банківської установи (до банків, які беруть участь в операціях з офшорними компаніями, застосовують відповідні санкції як із боку міжнародних органів контролю, так і з боку державних. В Україні чимало разів такі санкції закінчувалися виведенням банку з ринку).

Для характеристики рівня офшоризації банківської системи в Україні можна проаналізувати обсяги нелегально виведених грошових потоків за межі країни. На рисунку 53 зображені обсяги чистих іллегальних фінансових відтоків з України у 2010–2018 рр., розрахованих відповідно до методології міжнародної організації Global Financial Integrity.

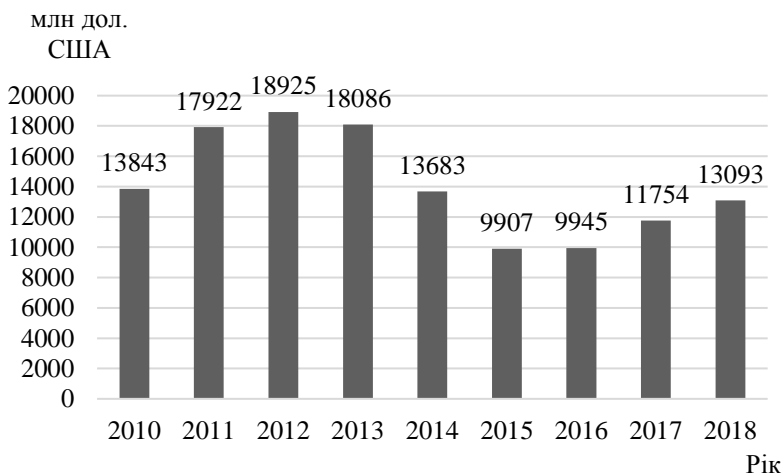

Рисунок 53 – Сумарний обсяг чистого іллегального фінансового відтоку з України за період 2010–2018 років, млн дол. США [201]

За даними Global Financial Integrity, протягом 2010–2018 років сума нелегальних фінансових потоків з України становила 127,158 млрд дол. США. Якщо порівнювати цей показник із ВВП, то в середньому протягом 2010–2018 рр. з України виводилися кошти в еквіваленті 10,6 % ВВП на рік [201]. Зрозуміло, що нелегально виведені за кордон кошти не оподатковувалися, тому втрати державного бюджету протягом 2010–2018 рр.

через несплату податку на прибуток становили майже 23 млрд дол. США.

Найбільші обсяги нелегального виведення грошей спостерігалися протягом 2011–2013 рр. У період 2014–2016 рр. обсяги чистого іллегального фінансового відтоку за межі України були меншими порівняно з попередніми роками, однак починаючи з 2017 р. нелегальні фінансові потоки з України почали знову зростати.

Найбільш розповсюдженими типовими схемами відмивання коштів у таких випадках є псевдоекспорт або псевдоімпорт, експорт та/або імпорт за завищеними та/або заниженими цінами.

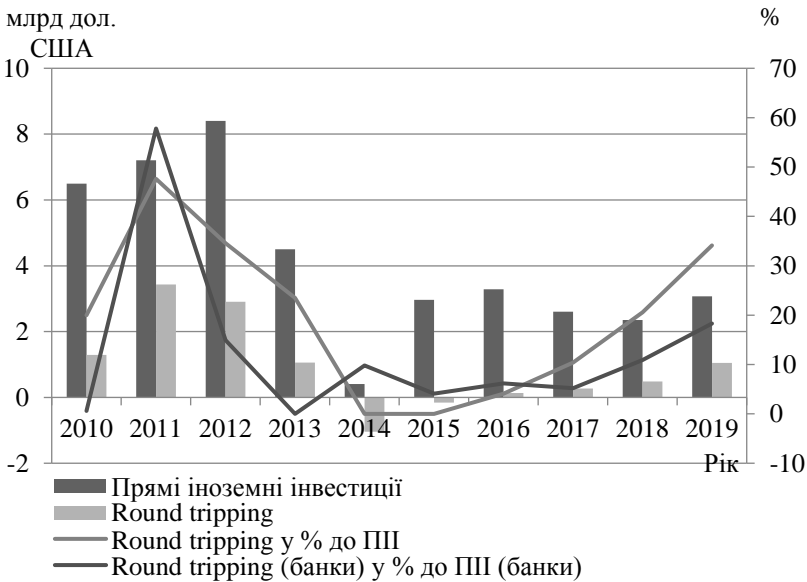

Рисунок 54 – Прямі іноземні інвестиції в Україну за період 2010–2018 років, млрд дол. США [211]

Один із способів відмивання грошей є виведення фінансового капіталу за межі країни з подальшим його реінвестуванням в економіку України. Такі операції називають Round tripping, або фіктивні інвестиції, які полягають у виведенні резидентами коштів за кордон із подальшим їхнім поверненням у вигляді прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ). Інформація щодо обсягів ПІІ в Україну та масштабів операцій Round tripping інвестування, зокрема в розрізі банківського сектору, наведена на рисунку 54.

Протягом 2010–2019 рр. обсяги операцій Round tripping інвестування оцінені майже в 9,5 млрд дол. США, що становить приблизно 23 % щодо загальних обсягів ПІІ в Україну. Найбільші розміри операцій Round tripping інвестування спостерігалися у 2010–2013 рр. (приблизно 33 % від ПІІ), але починаючи з 2014 р. обсяги таких операцій та, відповідно, ПІІ різко зменшилися через розгортання політичних і фінансових проблем у країні наприкінці 2013 р. Однак із 2016 року починає відбуватися поступове зростання фінансового припливу коштів в Україну за операціями Round tripping інвестування. У 2019 р. обсяги таких операцій були оцінені приблизно в 1,05 млрд дол. США (34,1 % від ПІІ). Участь банків у операціях Round tripping інвестування є помітною, оскільки за останні п'ять років частка інвестицій, отриманих банківським сектором у вигляді Round tripping інвестування, зросла з 4,1 % до 18,3 % від загального обсягу ПІІ в банки. На підставі цього стає зрозумілим, що банки можуть бути учасниками й такої тіньової схеми.

Отже, ми бачимо, що обсяги нелегально виведеного капіталу за межі країни є досить значними та мають загрози як для фінансової безпеки всієї країни, так і для банківської системи, оскільки саме через банки проходять всі потоки капіталу, роблячи з них учасників

різноманітних тіньових схем. Отже, на сьогодні офшори залишаються найефективнішим і найбільш розповсюдженим способом ухилення від сплати податків і нелегального виведення доходів за межі країни.

Не менш впливовою сферою тіньової економіки на ФББС є тіньовий (чорний) валютний ринок (далі – ТВР), оскільки, як і операції з нелегальним виведенням доходів за межі країни, цю сферу досить складно контролювати через недостатність, а іноді взагалі відсутність необхідної інформації. ТВР акумулює значну кількість грошових коштів, які можна було б спрямувати на розвиток певних секторів економіки, зокрема на збільшення ресурсної бази для банківських установ.

Рисунок 55 – Джерела поповнення ТВР [199]

ТВР характеризується рухом іноземної валюти як в Україні, так і за її межі. Через це такий ринок можна вважати нестабільним, оскільки його функціонування пов'язане не тільки із внутрішніми державними чинниками, але й зовнішніми. Нарахована значна кількість джерел поповнення ТВР, поданих на рисунку 55, відповідно, існує високий рівень розвитку цієї сфери тіньової економіки, яка є однією з найбільших загроз для ФББС України.

Чітко визначених методів щодо оцінювання стану ТВР немає, однак є декілька показників, які можуть відобразити глибину такого ринку. Обсяг готівкової валюти в позабанківському секторі – показник, який дасть змогу побачити приблизні розміри ТВР, оскільки така готівкова валюта, зазвичай, ніде не обліковується і тому може використовуватися для досягнення протиправних цілей. Вагомим джерелом поповнення ТВР є операції з купівлі-продажу іноземної готівкової валюти фізичними особами через каси банку. Тому варто проаналізувати динаміку готівкової валюти в позабанківському секторі та порівняти її з обсягами реального ВВП та обсягами купівлі-продажу іноземної готівкової валюти фізичними особами через каси банків (рис. 56).

Протягом 2010–2019 років обсяги готівкової валюти в позабанківському секторі коливаються в межах 64,26–88,56 млрд дол. США. Динаміка цього показника повністю збігається з динамікою обсягу реального ВВП в країні. Зокрема обсяг позабанківської готівкової валюти мав тенденцію до скорочення з 2014 року до 2016 року під час розгортання економічної та політичної кризи в країні. Відповідна динаміка спостерігалася з обсягом ВВП, проте темпи його падіння були більшими, він скоротився вдвічі. У 2019 році обсяг готівкової валюти дорівнював 85,87 млрд дол. США, що становить 58 % ВВП України, та може свідчити про наявність потенційного ресурсу для

розвитку банківської сектору та економіки загалом. Так, якщо припустити, що половина готівкової валюти з позабанківського сектору буде залучена в банківську систему, то завдяки цим коштам можна буде значно розширити кредитну підтримку реального сектору економіки, збільшити офіційні резервні активи, надходження до державного бюджету і в кінцевому підсумку ВВП [199].

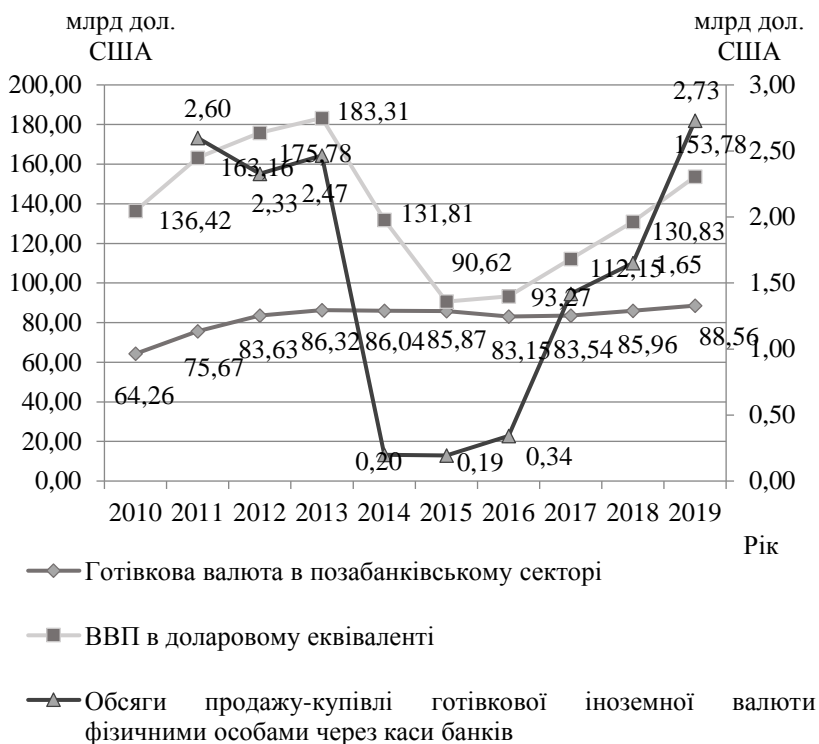

Рисунок 56 – Динаміка готівкової валюти в позабанківському секторі, обсяг купівлі-продажу іноземної готівкової валюти фізичними особами через каси банків і ВВП України за період 2010–2019 років [203, 207, 209]

Також на рисунку 8 можна побачити, що обсяги операцій із купівлі-продажу іноземної готівкової валюти фізичними особами через каси банку є незначними, особливо порівняно з готівковою валютою в позабанківському секторі. Водночас обсяги продажу іноземної валюти населенню через каси банку перевищують обсяги купівлі, стає зрозумілим, що іноземна валюта, куплена фізичними особами, може бути задіяна у ТВР за допомогою збереження таких коштів у вигляді заощаджень, купівлі за готівкову іноземну валюту предметів розкоші тощо. Після введення паспортизації на здійснення валютно-обмінних операцій та введення інших валютних обмежень протягом 2014–2016 рр. обсяги операцій із купівлі-продажу іноземної валюти через каси банку зменшилися приблизно в 10 разів порівняно з попередніми роками. У позабанківському секторі протягом цих років значні коливання в обсягах готівкової валюти не спостерігали. Тобто валютні обмеження не сприяли виведенню готівкової іноземної валюти з тіні, а навпаки – збільшили обсяг готівкового валютного ринку, що негативно позначилося, передусім, на фінансовій безпеці банківської системи України, адже такі заходи спровокували відплив іноземної валюти з банківської системи в тіньовий валютний ринок, наслідком чого стало підвищення збитковості банківської діяльності та криза ліквідності [199].

Отже, було доведено, що тіньова економіка має негативний вплив на банківську систему, знижуючи рівень її фінансової безпеки і роблячи водночас банки учасниками тіньових схем. Досліджений вплив офшоризації банківської системи та розвиток тіньового валютного ринку на рівень ФББС. Мінімізація тіньових економічних відносин сприятиме підвищенню прибутковості банків і збільшенню обсягів фінансових

ресурсів, зростанню рівня фінансової стійкості банків і банківської системи загалом.

У процесі проведення типологічних досліджень ДСФМУ визначено, що з кожним роком схеми з відмивання злочинних коштів стають складнішими із залученням великої кількості учасників і фінансових посередників. Зважаючи на банкоцентричність фінансової системи України, варто особливу увагу приділяти діяльності банків у сфері протидії відмиванню коштів. Саме від банківських установ надходить найбільша частка повідомлень про підозрілі фінансові операції (табл. 40).

За останні сім років кількість повідомлень про підозрілі фінансові операції, надіслані банківськими установами, зростає у 12 разів, а небанківськими – втричі. Найбільший приріст кількості повідомлень припадає на 2015 рік, що можна пояснити політичною нестабільністю в країні та військовими діями. У 2019 році завдяки банкам взяті на облік 99,04 % від загальної кількості повідомлень про фінансові операції [212]. Водночас частка помилок у повідомленнях, отриманих ДСФМУ у 2019 році про фінансові операції, становить лише 0,06 % від загальної кількості.

Таблиця 40 – Динаміка інформування про підозрілі фінансові операції банківськими та небанківськими установами за період 2013–2019 років [212]

Рік	Банківські установи	Небанківські установи
2013	954 380	35 957
2014	1 260 508	36 816
2015	4 312 637	44 480
2016	6 260 727	59 049
2017	7 940 799	72 701
2018	9 871 608	98 184
2019	1 1327 040	110 334

Розподіл взятих на облік у 2019 році повідомлень у розрізі ознак фінансового моніторингу є таким: за ознаками обов'язкового моніторингу – 96,986 %; за ознаками внутрішнього моніторингу – 2,521 %; за ознаками обов'язкового та внутрішнього моніторингу – 0,489 %; фінансові операції, що надійшли на запит щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій – 0,004 % [212].

Протягом 2019 року Національним банком України застосовані до фінансових установ заходи впливу за порушення законодавства у сфері фінансового моніторингу у вигляді попереджень і штрафних санкцій на суму 51 млрд грн, що втричі менше порівняно з попереднім роком. Здебільшого підставою для накладання штрафів є проведення банками ризикових фінансових операцій із видачі готівкових коштів групі фізичних осіб – клієнтів банку, характер і наслідки таких фінансових операцій дають підстави вважати, що вони можуть бути пов'язані, зокрема, з легалізацією кримінальних доходів, переведенням безготівкових коштів у готівку, здійсненням фіктивного підприємництва, уникненням оподаткування тощо [205, 209].

Отже, вплив тіньової економіки на рівень ФББС є очевидним. За спільних зусиль основних суб'єктів економічних відносин (державна, банківські установи, інші юридичні та фізичні особи) можна зменшити рівень тінізації економіки України, що, насамперед, позитивно відобразиться на банківському секторі. Мінімізація тіньових економічних відносин сприятиме підвищенню прибутковості банків і збільшенню обсягів фінансових ресурсів, зростанню рівня фінансової стійкості банків і банківської системи загалом.

Першочерговим завданням для мінімізації тіньових процесів є застосування правових заходів із боку держави,

а саме – упорядкування законодавства та створення ефективної системи покарань і санкцій, які стануть однаковими для всіх суб'єктів економічних відносин [199]. Не менш важливими заходами для мінімізації тіньових відносин є економічні, спрямовані на створення сприятливих умов для ведення бізнесу за допомогою зменшення податкового навантаження, зниження процентних ставок тощо.

Очевидно, що банківська система також відіграє значну роль у процесі зменшення рівня тінізації економіки. Першочерговим завданням для банків є поширення безготівкових розрахунків, що автоматично знизить потребу в готівкових коштах та, відповідно, зменшить ресурсну базу для здійснення тіньових процесів. Також із метою мінімізації тіньових економічних відносин банкам необхідно більш ефективно контролювати рух готівкової іноземної валюти, міжнародні розрахунки тощо.

Дослідження виконане в межах держбюджетної науково-дослідної роботи 0120U100473 «Формування інструментарію детінізації економіки України на основі каузального моделювання траєкторій взаємодії фінансових посередників».

2.4 Кредитна діяльність банків України на сучасному етапі: можливості та загрози

Банківське кредитування на сьогодні є важливим елементом економічного та соціального розвитку країни через реалізацію притаманних йому функцій (табл. 41).

Зважаючи на те, що в Україні нестабільна економіка, інвестиційні можливості підприємств усіх форм власності обмежені, зовнішні інвестиції є незначними через низький рейтинг нашої держави на міжнародному ринку капіталів,